

NACIONALINIO TURTO SKAIČIAVIMO KLAUSIMAI

R. VALKAUSKAS

Nacionalinis turtas — vienas iš labiausiai apibendrinančių sintetinių rodiklių bei ekonominių kategorijų. Jo apimtis ir sudėtis rodo šalies ūkinį ir gamybinį pajėgumą. Kitaip tariant, tai materialus visuomeninės reprodukcijos užtikrinimo pagrindas, viena iš prielaidų šalies politiniam, kultūriniam gyvenimui vykti. Nacionalinis turtas, kaip ekonominė kategorija, laikomas materialinių vertybių, sukauptų ankstesnės žmonių darbinės veiklos metu bei gamtos turtų, esančių ekonominėje apyvartoje, visuma.

Pažymėtina, kad ekonominėje literatūroje nacionalinio turto, kaip ekonominės kategorijos, sąvoka nėra vieningai traktuojama. Tai apsunkina apibrėžti jo sudedamųjų elementų kiekinį ir kokybinę struktūrą, sąlygoja nacionalinio turto skaičiavimo metodų įvairovę. Vadinasi, nacionalinio turto sąvokos ir jo sudedamųjų elementų apibrėžimas — laidas nustatyti skaičiavimo metodams, pagrįstiems vieningais metodologiniais principais. Autorių siūlomi apibrėžimai ir elementų struktūra varijuoja tarp dviejų kraštutinumų — plataus ir susiaurinto nacionalinio turto supratimo. Pavyzdžiui, tarybinė ekonomistė E. Freimundt¹, traktuojanti nacionalinį turtą labai plačiai, jo sudėtyje siūlo rodyti visa, kas supa žmogų jo veikloje. Galiausiai ir žmogaus gamybinis patyrimas, šios autorės teigimu, yra nacionalinis turtas (toks nacionalinio turto supratimas remiasi savita istorija, kurios ištakos kildinamos iš XVII—XVIII šimtmečiuose susiformavusių plačių praktiškai neaprepiamų visuomenės turto aiškinimų). Nacionalinį turtą, kaip ekonominę kategoriją, vargu ar galima taip apibūdinti. Suprantama, plačiąja prasme nacionalinis turtas apima ir žmonių gamybinį patyrimą, dvasines vertybes. Tačiau tai, pažymi tarybinis ekonomistas A. Vainšteinas, nacionalinio turto, kaip ekonominės kategorijos, sąlyga, o ne realus turtas². Beje, šis ekonomistas pritaria nuomonei, neigiančiai būtinybę atspindėti gamtos turtus nacionalinio turto sudėtyje. Anot jo, statistikoje nėra tikslinga kurti nacionalinio turto sintetinį rodiklį, paremtą sukauptų darbo priemonių ir gamtos turtų visuma. Tai prieštarautų ekonominės kategorijos, kaip tokios, sąvokai. Statistika turinti nustatyti tik sukaupto visuomeninio darbo apimtį, gamtos turtai rodytini už nacionalinio turto ribų, suteikiant jiems potencinio turto ar panašų pavadinimą³, kas, suprantama, nebūtų ekonomine kategorija.

A. Vainšteinas mano priešingai E. Freimundt, siūlančiai įvertinti gamtos turtus⁴, nors iš esmės ir neneigia darbo sąnaudų įvertinimo galimybės, ruošiant gamtos turtus eksploatacijai, juos eksploatuojant⁵.

¹ *Фреимундт Е. Н.* Очерки по статистике национального богатства. М., Госстатиздат, 1955, с. 4—5.

² *Вайнштейн А. Л.* Народное богатство и народнохозяйственное накопление пред-революционной России. М., Госстатиздат, 1960, с. 64.

³ Там же, с. 65.

⁴ *Фреимундт Е. Н.* Очерки по статистике национального богатства, с. 245—246.

⁵ *Вайнштейн А. Л.* Народное богатство и народнохозяйственное накопление пред-революционной России, с. 67.

Tačiau nacionalinis turtas, kaip ekonominė kategorija, tarybinio ekonomisto I. Zelanovo nuomone, turi apimti visas, taigi ir ankstesnių metų visuomeninio darbo sąnaudas⁶. Nacionalinis turtas, kaip ekonominė kategorija, turi būti palyginamas su kitomis reprodukcijos sąlygų kategorijomis.

Vadinasi, gamtos turtai turi atsispindėti nacionalinio turto sudėtyje, kitaip jie neleistinai bus išbraukti iš ekonominės apyvartos, kas savo ruožtu sukurtų palankias sąlygas neūkiškumo požūriui atsirasti. Be to, įtraukus gamtos turtų į nacionalinį turtą, iš pastarojo iškremta elementai, sukurti žmogaus darbu, t. y. elementai, turintys svarbią reikšmę reprodukcijos procesui, galiausiai visuomenės gyvenimui ir vystymuisi. Būtinai atsizvelgti ir į tai, kad dabartinėmis ekonomikos sąlygomis žmogus turi didelį poveikį gamtos turtams. Savo gamybinėje veikloje naudodamas žemę kaip gamybos priemonę, žmogus keičia ne tik jos gamtinę struktūrą, bet ir cheminę sudėtį. Tai reikalauja didelių darbo sąnaudų. Jos ir yra viena iš prielaidų žemei įvertinti bei atspindėti nacionaliniame turte. Analogiškai galima traktuoti mišką, naudingąsias iškasenas ir kt. Tad gamtos turtų įtraukimas į nacionalinio turto sudėtį neprieštarautų pastarojo, kaip ekonominės kategorijos, supratimui.

Daugeliui tarybinių ekonomistų gamtos turtų atspindėjimo nacionaliniame turte klausimas yra aiškus. Keliamas klausimas, ką laikyti nacionalinio turto sudedamaisiais elementais, kokius skaičiavimo būdus naudoti.

Dabartiniu metu nacionalinio turto tyrimuose skiriami pagrindiniai fondai: pagrindiniai gamybiniai ir negamybiniai fondai bei gamybinės ir negamybinės paskirties atsargos bei rezervai. Pagrindiniai gamybiniai ir negamybiniai fondai TSRS liaudies ūkio šakose 1976 m. pabaigoje pasiekė 1347 mlrd. rb sumą (Lietuvos TSR 1975 m. pabaigoje — 17 563 mln. rb). Mūsų šalies gamybinės ir negamybinės paskirties atsargos ir rezervai tais pačiais metais sudarė 332 160 mln. rb (Lietuvos TSR 1975 m. pabaigoje — 4044 mln. rb)⁷.

Atskiras nacionalinio turto elementas — gyventojų sukauptas turtas. Kai kurie autoriai nurodo, kad mūsų šalies gyventojų sukauptas turtas 1976 m. siekė 300 mlrd. rb⁸. Minėtų žmogaus darbu sukurtų ir sukauptų turto dalies elementų skaičiavimo praktika yra nusistovėjusi — laikomasi tam tikros sistemos bei skaičiavimo principų. Tiriant gyventojų turtą, išky-la jo apskaičiavimo problema, nes negalima taikyti ištisinės dokumentinės apskaitos. Reikia pasitelkti specialių biudžetinių tyrimų, draudimo statistikos, gyvenamojo fondo apskaitos, gyvulių ir daugiamečių sodinių surašymo, tiesioginės apklausos duomenis. Sudėtingiau nustatyti gyventojų sukauptų vartojimo reikmenų apimtį ir vertę. Tam tikra vartojimo reikmenų dalis statistikos organų yra apskaitoma — tai ilgalaikio naudojimo kultūrinės-buitinės bei ūkinės paskirties prietaisai ir mašinos. Kiek gyventojai turi šių reikmenų, apskaičiuojama, remiantis jų pardavimo iš mažmeninio prekybos tinklo duomenimis ir eksperimentais nustatytomis jų tarnavimo laiko normomis. Tačiau statistikos organai sistemingai viso gyventojų sukaupto turto neapskaito ir nenustato jo apimties vertine išraiška. Tai sudaro sunkumų, skaičiuojant nacionalinį turtą, galiausiai apibūdinant ir pragyvenimo lygį. Toliau jam kylant, gyventojai įsigyja vis daugiau vartojimo reikmenų, taigi darosi sudėtinga apskaičiuoti gyventojų sukauptą turtą, kaip nacionalinio turto elementą.

Tarybinis ekonomistas V. Kiričenko nurodo, kad gyventojų sukauptų vartojimo reikmenų apskaitos praktika leidžia tik orientuotis, analizuojant

⁶ Экономические законы социализма и их использование. М., «Мысль», 1970, с. 169—170.

⁷ Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra. Statistikos metraštis, skirtas Didžiojo Spalio 60-mečiui. V., „Mintis“, 1977, p. 47, 266; Народное хозяйство СССР за 60 лет. М., «Статистика», 1977, с. 80, 641.

⁸ Экономическая статистика. Под ред. профессора Е. Н. Фреймундт и профессора М. Р. Эйдельмана. М., «Статистика», 1976, с. 94.

nacionalinio turto apimtį ir struktūrą Tarybų Sąjungoje. Tačiau skaičiavimai galėtų būti tikslūs, jeigu atskirų prekių ar prekių grupių tarnavimo laikas bus nustatomas patikimai. Šio autoriaus nuomone, skaičiavimo tikslumui ypač svarbu labiau detalizuoti mažmeninių prekių nomenklatūrą. Reikia vesti plačiai vartojamų prekių, kurias perka įmonės ir organizacijos, apskaitą, tiksliai įvertinti namudinės pramonės pagamintus vartojimo reikmenis bei atliktą kapitalinį remontą⁹. Tai įgalintų tiksliau apskaičiuoti nacionalinio turto apimtį, atsižvelgiant į jo struktūros pakitimus. Šiuo metu statistikos organai gyventojų sukaupto turto neparodo nacionalinio turto bendroje sumoje. Apskaičiuoti gyventojų sukaupto turto rodikliai gali būti panaudoti prekių apyvartos, daugelio aptarnavimo sferos įstaigų vystymo planams pagrįsti, gyventojų gyvenimo lygiui apibūdinti. Pagaliau šis nacionalinio turto elementas reikalingas, tikslinant naudojamos nacionalinių pajamų dalies skaičiavimus.

Sudėtinga spręstina problema — apskaitytų ir įtrauktų į ekonominę apyvartą gamtos turtų, kaip nacionalinio turto dalies, apskaičiavimas ir tyrimas. Šiuo metu skiriamas žemės fondas pagal naudmenas ir naudotojus, miškų fondas, žemės gelmių turtai, vandens turtai. 1976 m. lapkričio 1 d. 24% šalies teritorijos sudarė žemės ūkio naudmenos, naudojamos žemės ūkio įmonių ir ūkių; miškų ūkio fondo apskaitos duomenimis 1973 m. sausio 1 d. 34,4% teritorijos užėmė miškai, medienos atsargos sudarė 81,78 mlrd. m³ (atitinkamai mūsų respublikoje: žemės ūkio naudmenos — 66%, miškai — 26,4%, medienos atsargos — 0,18 mlrd. m³)¹⁰. Pagal galiojančią tvarką gamtos turtai apskaičiuojami ir tiriami natūriniais rodikliais. Tam reikalui naudojamosi atitinkamų ministerijų ir žinybų atskaitomybės, atskirų gamtos turtų inventorizavimo duomenimis. Vis daugiau tarybinių ekonomistų laikosi nuomonės, kad gamtos turtus reikia skaičiuoti ir tirti ne vien tik natūrine išraiška. Siūloma taikyti vertinius matavimus bei rodiklius ir kartu akcentuojama, kad gamtos turtai turi būti skaičiuojami ir tiriami pirmiausia kaip tik natūrine išraiška¹¹.

Vertinio matavimo ir tyrimo būtinumas motyvuojamas tuo, kad gamtos turtai būna įvairios kokybės, skirtingai pasiskirstę ekonominiu požiūriu, kas yra diferencinės rentos atsiradimo prielaida. Diferencinė renta ir gali būti vertinės gamtos turtų išraiškos pagrindas. Iš tikrųjų, gamtos turtai skiriasi savo naudingųjų komponentų kiekiu, taip pat gana įvairus jų išdėstymas geografiniu požiūriu. Be to, atitinkamų gamtos turtų vartojimas visuomeniniame gamybos procese ir kai kurių vartimas betarpiška gamybos priemone, kaip ir buvo minėta, siejasi su didelėmis visuomeninio darbo sąnaudomis. Žemės ūkio gamybos intensyvinimas, taikant įvairius dirvos apdirbimo metodus, tręšiant dirvas mineralinėmis ir organinėmis trąšomis, iriguojant, melioruojant žemės plotus ir pan., reikalauja visuomeninio darbo sąnaudų ir yra diferencinės rentos atsiradimo prielaida. Vadinasi, gamtos turtų ir pirmiausia žemių lyginamajam ekonominiam reikšmingumui bei visuomeninio darbo sąnaudoms atspindėti natūrinio matavimo ir tyrimo būdo nepakanka. Reikia atsižvelgti ir į tą aplinkybę, kad gamtos turtai, būdami socialistinės reprodukcijos sąlyga, nėra neišsenkami. Jų atsargos gana ribotos. Tuo tarpu tolesnis gamybos plėtimas reikalauja vis daugiau gamtos turtų. TSKP XXV suvažiavimas į tai atkreipė dėmesį: „Šalies energijos ir žaliavos poreikiai nuolat didėja, o jų gamyba atsieina vis brangiau. Taigi, kad nereikėtų per daug didinti kapitalinių įdėjimų, turime racionaliau naudoti išteklius“¹². Racionalaus gam-

⁹ Кириченко В. Н. Национальное богатство СССР. М., «Экономика», 1964, с. 181—182.

¹⁰ Народное хозяйство СССР за 60 лет. М., «Статистика», 1977, с. 300; Народное хозяйство СССР в 1975 году. М., «Статистика», 1976, с. 269.

¹¹ Статистика (Под ред. академика С. Г. Струмилина). М., «Статистика», 1969, 307.

¹² ТSKP XXV suvažiavimo medžiaga. V., „Mintis“, 1976, p. 40.

tos turtų naudojimo klausimas svarbus, sprendžiant gamybinių ir negamybinių poreikių tenkinimo problemas. Gamtos turtų racionalų naudojimą sąlygoja daugybė veiksnių, kurie tiesioginiu ar netiesioginiu būdu susiję su visomis visuomeninio ekonominio vystymosi sferomis.

Todėl labai svarbu gamtos turtus teisingai įkainoti. Sprendžiant gamtos turtų įkainojimo problemas, kartu siekiama neleisti neracionaliai jų naudoti. Suprantama, įkainojimas gali būti daugiau ar mažiau sąlygiškas, bet jo ekonominė reikšmė yra akivaizdi. Gamtos turtų įkainojimui tenka esminis vaidmuo, skaičiuojant visą nacionalinį turtą pinigine išraiška, tuo pačiu ir tiriant gamtos turtus vertiniais rodikliais. Ekonominėje literatūroje plačiai diskutuojama dėl gamtos turtų įvertinimo. Tarybiniai ekonomistai gvildena įvairiausių jų įkainojimo metodus ir būdus, kurie galiausiai suvedami į diferencinės rentos kapitalizavimo metodą. Įkainojimo klausimuose formuojasi ir bendras metodologinis pradinis momentas. Ekonominis požiūris labiau apibrėžta yra M. Loiterio metodologinė koncepcija. Jo nuomone, gamtos turtų įvertinimo pagrindas turi būti pradinis blogiausių, pagrįstas dabartinėmis darbo sąnaudomis jų įsisavinimui. Kiekvienas kitas telkinys, sklypas įvertintinas, atsižvelgiant į diferencinę rentą, ją kapitalizuojant normatyviniu kapitalinių įdėjimų efektyvumo koeficientu. Kitaip tariant, gamtos turtų įvertinimas susideda iš blogiausių sklypų įsisavinimo išlaidų ir kapitalizuotos diferencinės rentos¹³. Kaip tik tuo remdamasis minėtas ekonomistas ir bando įkainoti atskirus gamtos turtus. M. Loiterio apskaičiavimais, 1 ha žemės ūkio naudmenų vertė mūsų šalyje siekia 527 rb (iš jų kapitalizuota diferencinė renta — 416 rb), 1 m² vandens kaina vidutiniškai lygi 2 kop¹⁴. Beje, žemės ūkio naudmenos įvertinamos įvairiai. Kai kurie autoriai nurodo 309 rb, kiti — 358 rb už ha ir t. t.¹⁵ Tą sąlygoja skaičiavimo būdų, metodų, o tuo pačiu ir metodologinių įvertinimo pradinį pozicijų įvairovė. Tačiau autorių atlikti gamtos turtų apskaičiavimai vertine išraiška teikia galimybę orientuotis į apibendrintus rodiklius. Be abejo, išsamesnė analizė reikalauja atsižvelgti į atskirų sklypų, telkinių kokybę ir pan. Šiuo atveju įkainojimas sietinas su žemės, vandens kadastrų sudarymu, miškų fondo apskaitos vykdymu ir kt. Svarbiausia, kad gamtos turtų atspindėjimas nacionaliniame turte remtųsi bendra, visiems pastarojo elementams būdinga baze. Tokia bazė yra visuomeninio darbo sąnaudos. Šį reikalavimą diferencinė renta pagrįsti gamtos turtų įkainojimo skaičiavimai iš dalies tenkina ir dabartiniame etape, nustatant nacionalinį turtą, apimančią ir gamtos turtus, yra pakankami.

Apibendrinant reikia pažymėti, kad nacionalinis turtas, kaip marksistiškai traktuojama ekonominė kategorija, turi atspindėti ją atitinkančius visuomeninius santykius ir turi būti skaičiuojamas bei tiriamas tiek natūriniu, tiek vertine išraiška. Nacionalinio turto, apimančio materialines vertybes, sukurtas žmonių darbinės veiklos metu bei gamtos turtus, esančius ekonominėje apyvarčioje, vertinės išraiškos buvimas sukuria palankias sąlygas parodyti reprodukcijos proceso proporcijoms, atskleisti šalies materialines technines bazės būklei, liaudies gyvenimo lygio kitimui. Visų nacionalinio turto elementų vertinės išraiškos skaičiavimo pagrindas yra visuomeninio darbo sąnaudos. Tai neprieštarauja K. Markso darbinės vertės teorijai. Visuomeninio darbo sąnaudų apskaitos principu pagrįstas nacionalinio turto elementų skaičiavimas yra pradinis taškas, sprendžiant šią svarbią liaudies ūkio problemą. Pasikartojanti materialinių elementų vertės apyvarta reikalauja, kad kiekvieno ciklo pradžioje būtų tam tikras darbo priemonių, objektų kiekis, o tai savo ruožtu sąlygoja nacionalinio

¹³ Лойтер М. Н. Природные ресурсы и эффективность капитальных вложений. М., «Наука», 1974, с. 125—160.

¹⁴ Там же, с. 163; 192.

¹⁵ Хачатуров Т. С. Советская экономика на современном этапе. М., «Мысль», 1975, с. 94.

turto reprodukcijos bei jo efektyvaus panaudojimo klausimų tyrimus. Pastarųjų sėkmingas įgyvendinimas, mūsų nuomone, yra susijęs su tokio sintetinio rodiklio buvimu.

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
Ekonominės kibernetikos ir finansų
fakulteto statistikos katedra

Redakcinei kolegijai
įteikta 1978 m.
rugšėjo mėn.

ВОПРОСЫ ИСЧИСЛЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО БОГАТСТВА

Р. ВАЛКАУСКАС

Резюме

Национальное богатство, будучи одной из наиболее общих экономических категорий и синтетических показателей, имеет большое значение для характеристики процесса общественного воспроизводства, уровня развития производительных сил страны. Этот показатель играет определенную роль в изучении уровня жизни населения.

Национальное богатство как экономическая категория представляет собой накопленные результаты труда, учтенные и вовлеченные в экономический оборот природные ресурсы.

Определение национального богатства весьма различно трактуется в работах ряда экономистов-статистиков. В статье анализируются высказывания советских экономистов по этому поводу. Четкое определение, классификация отдельных компонентов национального богатства и, соответственно, методы их исчисления имеют важное значение для всесторонней характеристики процесса социалистического воспроизводства.

Самостоятельное место в статье занимают проблемы исчисления отдельных компонентов национального богатства. Определенное место отводится вопросам исчисления накопленного богатства населения, характеризуются возможные пути совершенствования.

Особое место в статье уделяется вопросам стоимостного выражения природных ресурсов, рассматриваются проблемы их оценки, подчеркивается ее роль в исчислении национального богатства.

В статье отмечается, что исчисление элементов национального богатства, базирующихся на принципе учета общественно необходимых затрат труда, является исходным моментом в решении важных проблем народного хозяйства.

В конце статьи рассматривается необходимость синтетического показателя национального богатства.